

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2023]

Ahmet KARTAL

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi
ahmetkartal38@gmail.com

Saniye ERASLAN KALELİ

Araş. Gör., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi
saniyeeraslan.se@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8563-1589>
<https://orcid.org/0000-0002-0687-0707>

Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-IV

Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-IV

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.07.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 06.08.2023
Yayın Tarihi/Published: 30.08.2023

Atıf/Citation

KARTAL, A. ve ERASLAN KALELİ, S. (2023). Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-IV. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 773-789. <https://doi.org/10.34083/akaded.1328009>

KARTAL, A. & ERASLAN KALELİ, S. (2023). Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-IV. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(2), 773-789. <https://doi.org/10.34083/akaded.1328009>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu çalışma [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) açık erişim lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Öz

Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biri olan Alî Şîr Nevâyî; Farsçanın edebî dil olduğu ve Türkçe eser vermenin küçümsendiği bir dönemde, eserlerini şuurlu olarak Türkçe kaleme almıştır. Aynı zamanda Farsça bir dîvân da tertip eden Nevâyî'nin *Farsça Dîvân*'i; gazel, müseddes, terkib-bend, rübâ'î, kt'a, tarih, lugaz, muammâ, müfred, Molla Câmî için yazılan mersiye ile "Sitte-i Zarûriyye" isimli kasidelerden oluşmaktadır. Ayrıca Nevâyî'nin Türkiye'de bulunan Farsça dîvânının yazma nüshalarında yer almayan ve "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan dört kasidesi daha mevcuttur. "Fusûl-i Erba'a"; dört mevsimden söz eden "Seretân", "Hazân", "Bahâr" ve "Dey" başlıklı dört kasideden oluşmaktadır. Nevâyî'nin kasidelerinin Türkçe tercümelerini ihtiva edecek olan bu çalışmanın ilk tefrikasında; Nevâyî'nin Türkçe ve Farsça eserler verme kabiliyetinden söz edilmiş, "Sitte-i Zarûriyye" ve "Fusûl-i Erba'a" da yer alan kasideler kısaca tanıtılmış ve sonunda da "Seretân" başlıklı kasidenin Türkçe tercümesine yer verilmiştir. İkinci tefrika, "Fusûl-i Erba'a"nın ikinci kasidesi "Hazân"; üçüncü tefrika ise üçüncü kasidesi olan "Bahâr"ın tercümesinden oluşmaktadır. Bu tefrikada ise dördüncü kaside olan "Dey"nin Türkçe tercümesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nevâyî, Farsça Dîvân, kaside, Fusûl-i Erba'a, dey, kış.

Abstract

Ali Şîr Nevâyî, one of the most important figures of Turkish literature; He consciously wrote his works in Turkish at a time when Persian was the literary language and writing in Turkish was despised. Nevâyî's Persian Dîvân, who also arranged a Persian divan; it consists of gazel, müseddes, terkib-bend, rübâ'î, kt'a, tarih, lugaz, muamma, mufreds, an elegy written for Molla Câmî and eulogies named "Sitte-i Zarûriyye". In addition, Nevâyî has four more odes titled "Fusûl-i Erba'a" which are not included in the manuscripts of Persian divans in Turkey. Fusûl-i Erba'a; it consists of four odes titled "Seretân", "Hazân", "Spring" and "Dey", which talk about the four seasons. In the first episode of this study, which will contain the Turkish translations of Nevâyî's eulogies; Nevâyî's ability to produce works in Turkish and Persian is mentioned, the odes in "Sitte-i Zarûriyye" and "Fusûl-i Erba'a" are briefly introduced, and the Turkish translation of the eulogy titled "Seretân" is given at the end. The second serial is the second eulogy of "Fusûl-i Erba'a", "Hazan"; the third serial consists of the translation of "Bahâr", which is the third eulogy of "Fusûl-i Erba'a". In this serial, the Turkish translation of "Dey", which is the fourth eulogy, is included.

Keywords: Nevâyî, Persian Dîvân, qasida, Fusûl-i Erba'a, dey, winter.

Giriş

Nevâyî'nin Farsça Dîvân'ında, "Sitte-i Zarûriyye" olarak isimlendirilen kasidelerinin dışında "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan ve dört mevsimden söz eden dört kasidesi daha mevcuttur. Türkiye'deki Farsça dîvân nüshaları içerisinde yer almayan bu "Fusûl-i Erba'a" kasideleri; "Seretân" (Nevâyî, 1395, s. 45-57; Rafiddinov vd., 2003, s. 289-293), "Hazân" (Nevâyî, 1395, s. 48-49; Rafiddinov vd., 2003, s. 298-300), "Bahâr" (Nevâyî, 1395, s. 50-52; Rafiddinov vd., 2003, s. 302-306) ve "Dey" (Nevâyî, 1395, s. 52-55; Rafiddinov vd., 2003, s. 311-315) başlıklı olup Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsünde kaleme alınmıştır.

Tefrika olarak oluşturulan bu çalışmanın ilkinde "Seretân", ikincisinde "Hazân", üçüncüsünde ise "Bahâr" kasidesinin tercümesine yer verilmiştir (bak. Kartal ve Eraslan, 2022a; 2022b; 2023). Bu çalışma ise "Dey" kasidesinin tercümesinden oluşmaktadır.

Dey Kasidesi

"Fusûl-i Erba'a'nın dördüncü kasidesi, "Dey" başlığında olup Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsündedir. Aruzun "mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" (müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf) kalıbıyla kaleme alınmış olup 70 beyitten oluşmaktadır. Ali Şir Nevâyî, tıpkı "Hazân" kasidesinin 23. beytinde yaptığı gibi, "Dey" kasidesinin 28. beytinde de matla beytini yenilemiştir. Dolayısıyla "tecdid-i matla"ın yapıldığı bu kaside de, "zâtü'l-metâli/zü'l-metâli kaside"ye örnek teşkil etmektedir. Ayrıca bu kasidenin, klasik kaside tertibine uygun olarak oluşturulduğu görülmektedir.

Nevâyî, kasidesinin "Teşbîp" bölümüne kış mevsiminin tabiata ve insanlara etki eden derin tesirinin tasviriyle başlamaktadır. Bu vakitlerde gökyüzü, bulut örtüleriyle kaplanmış; güneş ise artık eski etkisini kaybetmiştir. Karla kaplanan yeryüzü, zemini şaire bir cıva denizi gibi tahayyül ettirmektedir. Bu mevsimde hava bile soğğun tesirinden saklanmakta, suyun yüzeyinde kubbe biçiminde buzlar oluşmaktadır. Bu donmuş kubbeler de şairde, zeminin gümüş bir döşemeyle kaplanması intibasını uyandırmaktadır. Soğğun şiddetinden ateşin alevi bile titreyip üşümektedir. Kargalar donarak sönmüş bir kömür parçası gibi yere düşmekte; buzların altındaki balıklar çakılmış bir çivi gibi, yılanlar ise kıvrılmış bir ip gibi hareketsiz durmaktadır. Soğuk sebebiyle ellerini birbirine sürterek geriye çeken kimselerin dirseklerinin sırtlarında, çekirge dizi gibi görünmesi tasviri de şairin bu kasidedeki diğer orijinal benzetmelerindendir. Tabiat, bu mevsimde tıpkı örümcek gibidir. Zira tabiatın ağzındaki gümüş renkli ağlar, karlara dönüşmüştür.

Bu demlerde, tıpkı sarhoşların gönlünün şarap arzusuyla dolması gibi, soğuktan üşüyen düşkün kimselerin gönlü de yakıcı ateş arzusuyla dolmuştur. Bu kimseler, çok üşümekten omuzlarını kulaklarına doğru kaldırdıkları için bu kimselerin kulakları da artık duymaz olmuştur. Üşüyen insanlar, sinek gibi ellerini birbirine sürtmekte;

titreyenler ise dirilip hareket eden ölüleri anımsatmaktadır. Bu dondurucu havada güzellerin şuleli çehresi ise, su renkli gökyüzünde kayan yıldızların parıltısına benzemektedir. Soğğun şiddetinden, ateşe tapan Zerdüş'tün ateşi donmuş; İsa'nın nefesi ise can bahşedici özelliğini yitirmiştir. Böyle zamanlarda soğuk, iğnenin deliğinden bile geçerek insanın ömür binasını harap etmektedir. Bu sebeple insan, nar misali pencereleri kapalı bir ev arayışında olmalıdır ki onun taneleri kor, suyu ise şarap gibi olsun. Gönül dostu, sâkî ve hânendenin kâfi geldiği böylesi bir ortamın arzusuyla “Teşbip” bölümünü bitiren Nevâyî; hânendenin, şahlar şahı olan Hüseyin-i Baykara'nın meclisinden söz edeceğini dile getirerek “Girizgâh”ını 27.beyitte “tecdîd-i matla” ile yapmıştır.

28-67. beyitler, kasidenin “Methiye” bölümünü oluşturmaktadır. Nevâyî, 34. beyitte “Fânî” mahlasını kullanmıştır ki bu mahlas beyti de yine methiye içeriklidir. “Fusûl-i Erba'a”nın önceki kasidelerinde olduğu gibi, bu kasidede de Sultan Hüseyin-i Baykara; nihayetsiz cömertliği, yüceliği, azmi, mülayımlığı, şiddetli gazabı, ihtişamlı dönemi, iyi-kötü kimseyi ayırt etmeden halkına karşı lütufkâr oluşu, kılıcının ve oklarının düşmanları harap eden kudreti gibi çeşitli yönleriyle tasvir edilmiştir. Yine önceki kasidelerde olduğu gibi, Sultan Hüseyin-i Baykara'nın coşkulu meclisleri ile adeta içindymiş gibi canlı tasvirler sunan savaş sahneleri; “Methiye” bölümünde şairin kudretini gösterdiği orijinal benzetme ve mecazlarla yüklüdür.

“Dua” bölümünde Hüseyin-i Baykara'yı cömertlik yönünden “Hâtim-i Tâî”, yiğitlik yönünden ise “Bermek”lere benzeten Nevâyî; kasidesini Sultan'ın meclisine feyiz ve kuvvet dileyerek bitirmiştir.

فصول اربعة¹

Dört Mevsim

دى

Kış

در مدح سلطان حسين ميرزای بايقرا

Sultan Hüseyin Mirzâ-yı Baykara Övgüsünde

Vezin: mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

[müctes-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf]

¹ Bu tercüme yapılırken Sançârekî tarafından yapılan Kâbil baskısı esas alınmıştır (1395, s. 52-55). Gerekğinde Taşkent baskısının hem metin hem de tercüme kısmından da istifade edilmiştir (Rafiddinov vd. 2003, s. 311-320). Ayrıca metin kısmı, İran baskısı ile de karşılaştırılmıştır (bak. <https://ganjoor.net/fani/divan/ghaside/4fasl/sh4>).

ز خرگه فلک آتش نُهفت دودِ سحاب
درآ به خرگه و آتش فروز از می ناب

1. Felek otağından (görünen) ateşi, bulut dumanı gizledi. Gel otağa gir, saf şaraptan ateş yak!

نمونه بهرِ مشمّع نمود قوسِ قرح
بی لفاغه خرگاهِ آسمان ز سحاب

2. Gökyüzünde görünen gökkuşağı, muşamba/balmumu sürülmüş örtüye örnek oldu. Gök otağı da kendisine buluttan başka bir örtü yaptı.

اگر نه ابرِ لفاف است² بهرِ خرگه چرخ
ز تارِ قطره چرا هر طرف کشیده³ طناب

3. Bulut, felek otağı için örtü yapmasaydı niçin her yana katre tellerinden ip çeksindi?

ز بسکه سیم فشان گشت ابرِ سیمایی
ز سیمِ برف زمین شد چو قلم سیماب

4. Cıva (renkli) bulut(lar), gümüş renkli parçaları (etrafa) çokça saçtığından, zemin/yer tıpkı cıva denizi gibi kar renginde olan gümüşle kaplandı.

ز بحرِ دی اگر ت آرزو بُود در عیش
بیا و کشتی دریای لعل را دریاب

5. Eğer sen kış denizindeyken sende işret etme arzusu uyanırsa/oluşursa, gel ve la'l denizindeki/denizinde (yüzen) gemiyi bul.

شهی است⁴ گلخنّی از شعله و ز خاکستر
که هست آن یکش التایی⁵ این دگر سنجاب

6. Alev ve külden oluşan bir külhan/ocak, (tıpkı) şahlık gibidir. Çünkü onlardan biri altayı⁶/tilki, diğeri de sincap gibidir.

² لفاف است: İran baskısında "لفافست" şeklinde geçmektedir.

³ کشیده: İran ve Taşkend baskısında "کشید" şeklinde geçmektedir.

⁴ شهی است: İran ve Taşkend baskısında "شهیبست" şeklinde geçmektedir.

⁵ التایی: İran baskısında "الطایی" şeklinde geçmektedir.

⁶ Altayı; "derisinden kürk yapılan kızıl tüylü ve kedi büyüklüğünde bir hayvan, cılkava" mânâsına gelmektedir (Rahimi, 2016, s. 1310).

به سوی مغرب نارد شدن ز مشرق مهر
اگر نَبَفکنند از ابر پُل به روی خلاب

7. Güneşin doğudan batıya doğru olan ölçülü ve düzenli hareketi, bataklıkın üzerine buluttan bir köprü kurmadıkça göze görünmüyordu.

درآمدن به رکاب است⁷ و بردن سرما
در و⁸ فنا شده گویا به پای خلق رکاب

8. Üzengiye ayak koyduğunda soğuk bertaraf olur. Onda fena olma, tıpkı fitrattan uzaklaşma gibidir.

هوا خزیده ز سرما⁹ در آهنین گنبد
به روی آب که یخ بسته قبه های حباب

9. Hava, soğuktan kaçıp demir kubbe içine saklandı. Suyun üzerinde (sanki) kabarcıktan oluşmuş kubbeler gibi buz bağladı.

مگو حباب که از شدت بُرودتِ دی
چو فرشی سیم شده سطح مهرة گرداب

10. Kabarcık deme; zira kış soğuğunun şiddetinden girdabın oluşturduğu yuvarlak yüzey, gümüş bir döşeme rengini almıştır.

فروغِ عارضِ خوبان به گاو یخ ماله
بُود چو بر فلکِ آب رنگ نورِ شهاب

11. Kaygan buzun yüzeyinde güzellerin yüzünün şule saçışı, sanki su renkli gökyüzünde/mavi renkli semada kayan yıldızların nuru gibi görünüyor.

چو بوم شعله شود پَر زنان ز شدتِ بَرَد
ز گَال وار درو اوفتند خیلِ غراب

12. Soğuğun şiddetinden ateşin alevi, baykuş gibi kanat çırtığında; kargalar sürüsü, sönmüş kömür parçacıkları gibi yere düşmeye başladı.

ز بس بیاض که بر چشمها رسید از برف
بسانِ سرمه عزیز آمده سوادِ تراب

⁷ رکاب است: İran baskısında “رکابست” şeklinde geçmektedir.

⁸ در و: İran ve Kâbil baskısında “نر” şeklinde geçmektedir.

⁹ سرما: İran ve Kâbil baskısında “گرما” şeklinde geçmektedir.

13. Kardan gözlere öylesine beyazlık ulaştı/vurdu ki kara toprak aziz sürmeye döndü.

مگوى سرمه که چون مشکِ ناب خاکِ سیاه
بزیرِ پرده کافور گون شده نایاب

14. Sürme deme; çünkü kara toprak, saf misk gibi kâfur renkli perdenin altında saklandı.

ز پرده، بین که سرشته است¹⁰ عنکبوت آسا
که در دهانش همه تارِ سیم گشته لعاب

15. Perdeyi kaldır ve bak; tabiat, örümcek gibidir! Zira onun ağzındaki gümüş renkli (örümcek) ağlarının tamamı, kara dönüşmüştür.

به لرزه جئۀ مفلس ز شوقِ آتشی تیز
مشابه دلِ مخمور از هوایِ شراب

16. Şiddetli/Yakıcı ateşin şevkinden müflisin bedeninin titremesi, sarhoşun gönlünün şarap arzusuyla dolmasına benzer.

شده چو جذر¹¹ اصم گوش مفلسان ز سماع
که دو کتف شده بر رهگذارِ گوش حجاب

17. Müflislerin kulağının anadan doğma sağırklar gibi işitmekten geri kalması, sanki iki omuzunun, işitme yollarını perde gibi kapatmasındandır.

به جسمِ شخص تحرکِ نمانده جز لرزه
چو میّت متحرک ز قدرتِ وهّاب

18. İnsanın bedeninde titremekten başka hareket kalmadı. Onların bu hâli, çok bağışlayan (Tanrı'nın) kudretinden hareket eden ölüleri andırır.

در آب ماهی بی جس چو میخ رفته به خاک
به خاک مار فتاده بسانِ بسته طناب

19. Suyun içinde/buzun altında hareketsiz yatan balık, toprağa/yere çakılmış bir çiviye; toprak üzerinde kıvrılıp hareketsiz duran yılan ise ipe benzer.

¹⁰ سرشته است : İnan ve Taşkend baskısında "سرشتست" şeklinde geçmektedir.

¹¹ جذر : İnan baskısında "جرز" şeklinde geçmektedir.

گذشته چون مَلَخ از پُشت، هر طرف زانو
هر آنکه بوده بَهَم دست سای همچو دُباب

20. (Soğuk dolayısıyla) her kim ellerini birbirine sürterse, sırtında her yanı diz olan çekirgeye dönüşmüştür.¹²

چو دیده شعله به رنگِ پَرِ مَلَخِ جَسْتِه
درو بسانِ مَلَخِ کرده خویش را پر تاب¹³

21. Alevlerin görünüşünü, zıplayan çekirgelerin kanadının rengi diye düşünerek/sanarak kendisini çekirge gibi ona/alevlere atar.

درونِ حلقهٔ چشمِ اشکِ بسته چون عینک
ولی به چشمِ از آن نی فروغِ کسب و نه تاب

22. Göz halkası/yuvası içini kaplayan gözyaşı, gözcük gibidir. Ancak göze, ondan ne ışık ne de sıcaklık ulaşır.

ز بادِ قاتلِ دی مرده آتشِ زردشت
که گشته از دمِ عیسیشِ زندگی نایاب

23. Kışın öldürücü/sert rüzgârından Zerdüş'tün ateşi donmuş; hatta İsa'nın nefesinden de hayat/canlanma ortaya çıkmamış(tır).

در این¹⁴ زمان که ز سوراخِ سوزنی صرصر
چنان وَزَد که شَوَد زو بنایِ عُمرِ خراب

24. Bu vakitte iğnenin deliğinden bile geçen kuvvetli kasırğa, öyle bir eser ki insanın ömür binasını harap eder.

چو نارِ خانه طلب کن گرفته رَوُزِنِ او
در او¹⁵ چو دانه اش اخگر، چو آبِ او می ناب

25. Nar misali pencereleri kapalı olan bir ev iste. Onun taneleri kor, suyu ise saf şarap gibi olsun.

¹² Soğuk sebebiyle ellerini birbirine sürten insanların dirsekleri, sırtlarından adeta bir çekirge dizi gibi görünmektedir.

¹³ پر تاب : Taşkend baskısında “نورتاب” şeklinde geçmektedir.

¹⁴ در این : İnan baskısında “درین” şeklinde geçmektedir.

¹⁵ در او : İnan baskısında “درو” şeklinde geçmektedir.

مغنی و حریفی و ساقی دلکش
کز این¹⁶ سه چار نیاید عدد فزون به حساب

26. Mugannî, gönül dostu ve gönül çelen sâkînin izinde ol. Bu üç dört (kişiyi başka kişilerle) artırmanın bir faydası yok!

نشاط کن که مغنی ادا کند، این شعر
به یادِ مجلسِ شاهنشہ رفیع جناب

27. Mugannî, şanı yüce şahlar şahının meclisini yâd ederek bu şiiri icra ettiği için mutlu oldu:

مطلع دوم

که ای ز عارض و لب گاه میلی بزم شراب
در آب ساخته آتش عیان در آتش آب

28. Ey bazen yanağa ve dudağa bazen de şarap meclisine meyleden (kişi)! Suda ateş yapılmış, ateşte su ortaya çıkmış.

به غیر روی و دهانت ندیده کس ذرّه
درون دایره آفتابِ عالمتاب

29. Âlemi aydınlatan güneş dairesi içerisinde, kimse senin yüzün ve ağzından başka bir şey görmemiş(tir).

که خرامِ قدت گو بیا معاینه بین
هر آن کسی¹⁷ که ندیده است¹⁸ عمر را به شتاب

30. Sevgili, endamlı yürüdüğü zaman; (ona) “Gel ve dikkatlice bak!” (diye) söyle. (Çünkü) onun bu endamlı yürüyüşünü görmeyen kimseler, ömrünü boşa geçirmiştir.

نقاب مانع نور رخ تو نیست که نیست
چهار پرده گردون به افتاب حجاب

31. Tıpkı feleğin dört perdesinin güneşe engel olmadığı gibi, örtü de senin yanağının nurunu kapatmaya engel değildir.

¹⁶ کز این : İnan baskısında “کزین” şeklinde geçmektedir.

¹⁷ کسی : İnan ve Taşkend baskısında “کس” şeklinde geçmektedir.

¹⁸ ندیده است : İnan ve Taşkend baskısında “ندیدست” şeklinde geçmektedir.

کشم خیال تو را رشته های¹⁹ جان بسته
ز بهر وصل همین مرتب است اسباب

32. Senin hayalini, (zihnimde) can ipleriyle bağlayışım, vuslatına ulaşmaya gerekli olan sebeplerin tertibi içindir.

چو راه چشم بیستم به پاره های جگر
درون خیال رخت مانده بود و بیرون خواب

33. Ciğer pareleriyle/kanlı gözyaşlarıyla göz bebeğini kapattığımda; içeride senin yanağının hayali, dışarıda uyku kalmıştı.

به بوی وصل نه‌د رو به درگهت، فانی
چنان که اهل عبادت به گوشه محراب

34. İbadet ehlinin mihrap köşesine yöneldiği gibi Fânî de (senin) vuslatının kokusuyla dergâhına yöneldi.

میسر ار شوم رو به درگه شاهی
نه‌م که کحل مراد است²⁰ خاکش از همه باب

35. Eğer şahlık dergâhına yüz sürmeyi başarırsam, bütün kapıların muradı olan topırağını gözüme sürme edeyim.

به کلک صنع ابوالغازی اش²¹ لقب گشته
لقب که گفته قضا کآن احسن الالقاب

36. Yaratıcının kalemiyle “Ebu'l-Gazi” olarak yazılan lakabı, kazanın ona söylediği en güzel lakaptır.

نجوم کوکبه سلطان حسین دریا دل
که بحر رفعت او را فلک شده است²² حباب

37. Derya gönüllü/cömert Sultan Hüseyin'in ihtişamlı yıldızı/ikbali, öyle yüce bir denizdir ki felek onun yücelik denizine nispetle (küçük) kabarcık gibidir.

¹⁹ رشته های : İnan baskısında “رشته‌های” şeklinde geçmektedir.

²⁰ مراد است : İnan baskısında “مرادست” şeklinde geçmektedir.

²¹ ابوالغازی اش : İnan ve Taşkend baskısında “ابوالغازیش” şeklinde geçmektedir.

²² شده است : İnan ve Taşkend baskısında “شدست” şeklinde geçmektedir.

سپهر چترِ معلاش را به تیه سایه
چرا که قبه او گشته مهرِ عالمتاب

38. Onun yüce çadırına benzeyen gökyüzü, senin gölgeliğinin altındadır. Çünkü o çadırın kubbesi, âlemi aydınlatan güneş olmuştur.

نجوم رخسِ سبگپاش را به نعلِ سیام
چرا که پویه او را سپهر گشته تراب

39. Yıldızlar, hızlı koşan atın Siyâm nalı gibidir. Çünkü onun bu hızlı koşusu karşısında gökyüzü toprak olmuş(tur).

زهی به پایه رفعت ترا مکان جایی
که لا مکانش چو تحت الثرا شده به حساب

40. Senin yücelik mertebeni yer edinen mekân ne güzel! Sanki lâmekân âlemi de toprağın altında kalmış gibi düşün.

خهی²³ به دوره²⁴ حشمت تو را محلّ اوجی
که عرش گشته به خاکِ حَضِیضِ او نایاب

41. Yücelikte en son noktaya ulaşan senin ihtişamlı devrine ne mutlu! Hatta arş bile onun (yani senin ihtişamlı devrinin) en alt toprağına/seviyesine ulaşamaz.

سمندِ عزمِ ترا سرعت آن چنان که به بُطو²⁵
نموده چرخِ سریعِ چنانکه خربه خلاب

42. Senin azim atının sürati öyle yükseldi ki o sana aceleci feleğin hareketini/hızını, eşeğin bataklığındaki yürüyüşü gibi gösterdi.

رکابِ جلمِ تو را آن ثباتِ کاندِر²⁶ چشم
نموده ارضِ کرانش چو آسمان به شتاب

43. Senin mülayimliğinin üzengisi, gözdeki kararlılıkla, geniş alan içerisinde bulunduğu hareketlikle gökyüzü gibi göründü.

ز دستِ جُودِ تو شد بحر و کان چنان خالی
که کوه توده خاشاک گشته بحرِ سراب

²³ خهی : Taşkend baskısında "چو خهی" şeklinde geçmektedir.

²⁴ به دوره : İnan baskısında "به دوره", Taşkend baskısında ise "به ذروه" şeklinde geçmektedir.

²⁵ به بُطو : İnan baskısında "بُطو" şeklinde geçmektedir.

²⁶ کاندِر : İnan baskısında "کندر" şeklinde geçmektedir.

44. Senin cömert elinden dolayı deniz ve madenler öyle boşaldı ki dağ bir çer çöp, deniz ise serap hâline geldi.

ز لطفِ عامِ تو گر نیک و بدِ جهان مُنعم
که کس سوال نیابد به صد هزار جواب

45. Senin halka göstermiş olduğun lütuftan dolayı dünyadaki iyi ve kötülerin tamamı aynı şekilde nasipenmiştir. Hiç kimse bir soruya yüz bin cevap bulamaz.

نسیم گلشنِ خُلُقِ تو چون و زید به روح
دَمِ مسیحِ نموده چو دودِ نارِ عذاب

46. Senin yaratılış gülşeninin rüzgârı ruhlara esince, İsa'nın nefesi de azap/cehennem ateşinin dumanı gibi görünür.

شَرارِ شعلهٔ قَهْرْتِ چو جَسْتِه جِرمِ سپهر
هزار برقیِ بلا کرده بر زمینِ پُرتاب

47. Senin gazap alevinin kıvılcımları, gök cisimlerine sıçrayınca hararetili yere yüz bin bela yıldırımını yağar.

شده ز تیغِ تو ویرانِ عمارتِ تریِ خصم
شود چنانکه عمارتِ ز آبِ تیز خراب

48. Senin kılıcının kudretinden dolayı düşmanların teninin imareti viran oldu. Öyle ki bu coşkun akan sudan dolayı imaretler harap olur.

دلِ عَدوتِ ز بیکانِ ناوکتِ مرده
چنانکه شعلهٔ نارِ کُهنِ ز قطرهٔ آب

49. Sönmeye yakın ateşin alevinin bir damla suda söndüğü gibi, senin düşman(lar)ının gönlü/kalbi de oklarının temreninden öldü.

ز سَهْمِ تیرِ تو فتحِ هزارِ حصنِ حصین
بلیِ عَمامِ ز بارانِ نموده فتحُ الباب

50. Senin oklarının dehşetinden binlerce sağlam kaleler fethedildi. Hatta (gökyüzündeki) bulutlar, yağmurdan senin için zafer diler.

بیِ فزونِیِ عشرتِ به بزمِ حشمتِ تو
که آن ز مدِّ کمانچه است یا نوایِ رُبَاب

51. Senin ihtişamlı meclisinde işret zevkinin artışının ardından kemançenin sesi yahut rübabin nağmeleri uzadı gitti.

فلک ز گیسوی ناهید بندد آنرا موی
قضا ز پرّ ملایک باید دهد مضراب

52. Felek onlara (kemançe ve rübaba) Nâhid (Zühre)'in saçından tel bağladı. Kaza/Kader, (sazendelere) meleklerin kanatlarından mızrap verilmesi gerektiğini uygun gördü.

سپهر قدر تو بحری که بهرُ غرقهٔ خصم
بُود هزار چو گردون دایرش²⁷ گرداب

53. Senin yücelik göğün, düşmanların boğulduğu bir denizdir. Düşmanlar, binlerce olsa da, felek dairesi girdabında yok olurlar.

درآن زمان که ز بادِ فتنِ غبارِ بلا
کشد نقاب به رخسار مهرِ عالمتاب

54. Fitne rüzgârlarının esmesinden dolayı oluşan bela tozlarının dünyayı kapladığı anda, âlemi aydınlatan güneş, sanki yüzünü örtüyle gizlemiş gibi oldu.

غریو کوسِ دِغا آن قیامت اندازد
که بگسلند ز هم اُشترانِ چرخِ طناب

55. Fitne ve hile davulunun gürültüsü, öyle bir kıyamet oluşturur ki felek çadırının ipiyle bağlanan develeri bile birbirinden ayırır.

دو صف به هیأت دو کوه آهن از بی قتل
که رُسته در وی از تیغ و نیزه صورتِ غاب

56. Birbirini katletmek için harekete geçen (zırhlara bürünmüş) iki sıralı (ordu), iki demir dağ gibiydi. (İki ordudaki) kılıç ve mızrak(lar), (onda oluşan bir) orman tasvirini anımsatıyordu.

بی شکارِ تَدَرُو حیات و طوطی روح
پرد خدنگ ز زاغ کمان به بالِ عُقاب

57. Hayat sülünü ve can tûtîsini avlamak için keman zağından uçan oklar, kartalın kanatları tarafından delinir.

²⁷ دایرش : Taşkend baskısında “دایره” şeklinde geçmektedir.

درم به سکهٔ مُلکِ عدم رسد از گُرز
چو بر پشیزه²⁸ جوشن زنند چون ضراب

58. Yokluk mülkünün/ülkesinin sikkesine ulaşan dirhem, sikke basanın gürzüyle zırhı döverek yaptığı mangır(lar)a benzer.

بسان تیغ همه از فواد خون لیسند
چنانکه گاه غذا از جگر زبان دُباب

59. Herkes kılıç gibi yürek kanı yalar. Bu durum, beslenme anında ciğer(e konarak ondan) diliyle beslenen sineğe benzer.

چو حمله جانبِ خصم آوری در آن ساعت
کشیده تیغ ز ظلّ لوائِ فتح مآب

60. Sen düşman tarafına hamle kıldığın an, onlar da fatihlik makamı sancağı gölgesinde çekilmiş olur.

چنان ز جا رُود از صد مه تو صفّ عدو
که کوه خار و خس از پیش تندرُو سیلاب

61. Senin (şiddetli) darbelerinden düşman saflarının mağlubiyeti, çer çöp yığınının coşkunun akan sel sularının önünde gidip yok olmasına benzer.

وَرَد نسیم ظفر بر لوائِ منصورت
بهر طرف که توجه کنی برای صواب

62. Zafer esintisi, güzel işler yapmak için yöneldiğin her tarafta/seferde senin muzaffer sancağın üzerinde eser.

ظفر پناه سپاه ترا بهر حمله²⁹
ندای فتح مبین پشَنود ز غیب خطاب

63. Her hamlesiyle zaferin sığınağı olan senin ordunun apaçık bir zafer nidasını, gayb âleminden gelen hitap gibi dinle.

ز رزمگه چو به ایوان بزم رانی رخش
هزار کسری و کیخسروت روان به رکاب

64. Sen savaş meydanından işret eyvanına at sürsen, senin üzenginde bin Kısra ve Keyhüsrev'in yürür.

²⁸ پشیزه : İran baskısında "پشیزه", Taşkend baskısında ise "پشیزه" şeklinde geçmektedir.

²⁹ حمله : İran ve Taşkend baskısında "جمله" şeklinde geçmektedir.

درونِ قصرِ فلکِ رفعتِ جهان آرا
نهاده بزمِ کیانی کنی چو میل شراب

65. Senin cihanı süsleyen felek mertebeli sarayının içindeki (meclis), Keyânî meclislerini aratmayan şarap meclislerine benzer.

یقین که در خورِ آن رزم باشد این بزمَت
که دُورِ چرخِ ندیده است³⁰ مثلِ هر دو به خواب

66. Açıktır ki (senin yapmış olduğun) o savaşın ve (tertiplettiğin) bu meclisin benzeri görülmez. Dönen felek, böyle eşsiz iki durumu düşünde bile görmemiştir.

به سعی هر چه ز شاهان گرفته باشی مُلک
کنی عطایِ گدایان به مدحِ بیِ اِطْناَب

67. Mücadele ederek şahlardan aldığın mal ve mülkü, övgü karşılığı olarak fakirlere verirsin.

همیشه تا به شتا پوشد ابرِ کافوری
ز برفِ پرده³¹ کافورِ گون به جرم³² تُراب

68. Kâfûrî bulutlar, kışın göğü sürekli kapladıkça, kardan kâfûrî perde de yeryüzünün bedenini örter.

به مجلسِست³³ می کافور طبع مشکینِ عطر
به عیشِ بادِ مُقَوّی به رنگِ لعلِ مُدّاب

69. Damıtılmış kırmızı renkli şarap, senin misk kokusu yayan kâfûrî şarap meclisine feyiz ve kuvvet versin.

هزار بار جوانمردی ات³⁴ چو بَرَمک و طی
هزار سال جوانِ بختی ات³⁵ چو عهدِ شباب

³⁰ ندیده است : İnan ve Taşkend baskısında "ندیدست" şeklinde geçmektedir.

³¹ پرده : İnan baskısında "پره" şeklinde geçmektedir.

³² جرم : Taşkend baskısında "جرم" şeklinde geçmektedir.

³³ مجلسست : İnan ve Taşkend baskısında "مجلس" şeklinde geçmektedir.

³⁴ جوانمردی ات : İnan ve Taşkend baskısında "جوانمردیت" şeklinde geçmektedir.

³⁵ جوان بختی ات : İnan ve Taşkend baskısında "جوان بختیت" şeklinde geçmektedir.

70. Senin binlerce yiğitliğin ve cömertliğın, Bermek³⁶ ve Hâtim-i Tâî³⁷ gibidir. Senin binlerce yıl süren civan bahtlığın gençlik dönemi gibidir.

Sonuç

Bu çalışmaya konu olan “Dey Kasidesi”ne Nevâyî; kış mevsiminin tabiat, insanlar ve hayvanlar üzerindeki tesirini tasvir ederek başlamıştır. Akabinde bir hânendenin dilinden Sultan Hüseyin-i Baykara’yı öven şair, Sultan’a etmiş olduğu dua ile “Fusûl-i Erba’a”nın son kasidesini tamamlamıştır.

“Fusûl-i Erba’a”; “Seretân/Yaz”, “Hazân/Sonbahar”, “Bahâr/İlkbahar”, ile “Dey/Kış” mevsiminden söz eden ve Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsünde kaleme alınan kasidelerden oluşmaktadır. Anâsır-ı erba’anın (su, ateş, toprak ve hava), insan bedenine tesiri sonucu vücutta oluşan “ahlât-ı erba’a”dan (sarı safra, kara safra/sevdâ, kan ve balgam) karaciğerde saklanan sarı safranın “yaz”, dalak ve midede bulunan sevdânın “hazân”, vücudu dolaşan kanın “ilkbahâr” ve beyinde saklanan balgamın ise “kış” ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Nevâyî’nin “Fusûl-i Erba’a”sı da “ahlât-ı erba’a”nın tezahürü sayılabilecek bir hüviyet arz etmektedir. Her mevsimin tabiat ve canlılar üzerinde ortaya çıkardığı keyfiyetin yanında getirdiği birtakım sıkıntılar; doğanın insan tabiatı ile olan güçlü benzerliği bu kasidelerde ahenkli bir şekilde tasvir edilmiştir. Nitekim Nevâyî’nin “Fusûl-i Erba’a”sı, bir bütünlük de taşımaktadır. Nevâyî’nin bu dört kasideden yalnızca sonuncusunda Farsça şiirlerinde kullandığı “Fânî” mahlasını kullanması da bu şiirlerin, birbirinin devamıymış gibi, bir bütünlük içerisinde oluşturulduğunu açıkça göstermektedir.

Mevsimlerin insanlar, hayvanlar ve tabiat üzerindeki yansımalarının yanı sıra bu kasideler, Sultan Hüseyin-i Baykara’nın methinde kaleme alınmıştır. Sultan’ın adaletli siyaseti, yüce şahsiyeti ve faziletlerinin çeşitli mecaz ve sanatlarla betimlendiği beyitler, şairin hem Farsçaya olan hâkimiyeti ile Farsçayı kullanmaktaki yeteneğini hem de sanat gücünü ve yetkinliğini göstermesi bakımından ayrıca dikkat çekmektedir. “Fusûl-i Erba’a”da Sultan’ın övgüsü etrafında dile getirilen faziletler ile Sultan ve onun tebaasına yapılan dualar ile temenniler de Nevâyî’nin zihnindeki ideal devlet düzenini ve sosyal hayat biçimini yansıtmaları bakımından oldukça kayda değerdir.³⁸

³⁶ Yahyâ bin Hâlid-i Bermekî’nin atalarına verilen isimdir (bak. <https://vajehyab.com> بزمك). Bermekîler, Abbâsîler devrinde başta vezirlik olmak üzere çeşitli makamlarda bulunan bir aile olarak bilinmektedir. Atalarının Sâsânî Devleti’nin ilk zamanlarından itibaren vezirleri oldukları ve bu görevin babadan oğula geçerek asırlarca devam ettiği kaynaklarda zikredilmektedir (Yıldız 1992: 517-520).

³⁷ Câhiliye döneminin cömertliğiyle bilinen şairi.

³⁸ Bak. Rafiddinov & Tacıbayev 2003, s. 489-90.

Etik Kurul İzni	<i>Bu alıŐma için etik kurul izni gerekmemektedir. YaŐayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıŐtır. Makale edebiyat sahasına aittir.</i>
ÇatıŐma Beyanı	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar atıŐması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar atıŐması bulunmadığını beyan eder.</i>
Destek ve TeŐekkür	<i>alıŐmada herhangi bir kurum ya da kuruluŐtan destek alınmamıŐtır.</i>

Kaynaklar

- ‘Affî, Doktor Rahîm (1372). Ferheng-nâme-i şî‘rî. Si cild, Tehrân.
- Dehhudâ, A. E. (1373). Lûgat-nâme. C. 14, Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.
- Enverî, H. (1382). Ferheng-i bozurg-i sohen. C. 8. Çâp-i devvom.
- Kartal, A. & Eraslan, S. (2022a). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-I. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 6(2), s. 415-436.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2022b). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-II. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 6(4), 1102-1114.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2023). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-III. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 7(1), 1-17.
- Mu’în, Muhammed (1371). Ferheng-i Fârsî. Şeş cild, Çâp-i heştum, Çâphâne-i Sipîhr.
- Muhammed Pâdşâh (1346), Ferheng-i muterâdifât ve ıstîlâhât. Çâp-i dovvom, Tehrân.
- Nevâyî (1395). Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâyî «Fânî». (be-tashîh-i Seyyid Abbâs Restâhîz-i Sâncârekî), Çâp-i evvel, İntişârât-i Emîrî.
- Rafiddinov, S. & Tacıbayev, H. (2002-2003). Mükemmel eserler toplamı: Farsça Divan. 18-20. Ciltler, Özbekistan Fenler Akademisi Neşriyatı.
- Rahimi, F. (2016). Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi sözlüğü. Akçağ Yayınları.
- Seyyid Muhammed Alî Dâ’iyü’l-islâm (1362). Ferheng-i nizâm. çâp-i dovvom, 5 cild, Tehrân.
- Steingass, F. (1975). Persian-English dictionary. Beirut: Librairie du Liban.
- Şükûn, Z. (1984). Farsça-Türkçe lûgat, gencîne-i güftâr ferheng-i Ziyâ. C. 3. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yıldız, H. D. (2023, 10 Temmuz). Bermekîler. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bermekiler>
- <https://ganjoor.net/fani/divan/ghaside/4fasl/sh2>
- <https://vajehyab.com>